

ПРАВО НА ПРОСТУ ЗРОЗУМІЛУ МОВУ – ВАЖЛИВА ВИМОГА ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Матвєєва Юлія Іванівна

*кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри загальнотеоретичного правознавства
і публічного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна*

Мова є надважливим культурним феноменом, який людство використовує з прадавніх часів для комунікації і співжиття. Право є не менш значним здобутком цивілізації для соціальної взаємодії із своєю утаємниченою природою: «Попри багатотисялітню історію права та постійну пильну увагу до проблем його розуміння філософів і правознавців різних часів і народів, чимало таємниць права залишаються до кінця незрозумілими досі»¹. Серед багатьох таких таємниць для розуміння природи права суттєвого значення набувають мовні, або ж лінгвістичні особливості.

Мова відіграє важливу роль у пізнанні правових явищ. Право без мови немислиме. Право і є мова. «Реалізація принципів права, прав і свобод людини неможлива без визначеності, ясності і недвозначності правових приписів (текстів), у яких закріплюються норми права. Мова НПА та інших юридичних документів, юридичної науки і практики є одним із важливих показників розвитку правової системи суспільства. І суспільство, і окрема людина, і держава як правова інституція мають бути зацікавлені в юридичній мові, зрозумілій для всіх учасників правового спілкування, що є надійним засобом правової комунікації, юридичного дискурсу, а відтак – правового регулювання, управління і судочинства».²

Важливість використання мови для пояснення права обумовлена, в першу чергу, світоглядним підходом до праворозуміння, якщо ми сприймаємо право як *процес інтелектуальної кваліфікації* під час пошуку справедливого вирішення юридичної проблеми. Саме в процесі роздумів ми займаємось дослідницькою діяльністю, підбираємо вдалі аргументи, які посилюють нашу позицію. Вся розумова праця правників і має на меті знайти найбільш вдале рішення юридичного казусу.

Часто це неможливо зробити виключно за допомогою норм законів та інших нормативних актів. Через це ми аналізуємо велику кількість правових джерел, особливо у так званих «складних справах». І якщо ми прагнемо досягнути глибинну природу права, без лінгвістичних особливостей мови

---

¹ Козюбра М.І. Незрозумілі таємниці права. //Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, 2022. Т. 9 – 10. С. 1 – 9. Режим доступу: <http://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/271236/266776>

² Маріанна Любченко. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. – Харків, – 2015. – С. 6.

права це зробити неможливо. Тому формулювання юридичних текстів набувають особливої ваги для усіх учасників юридичного казусу, юридичного дискурсу.

Важливою вимогою до юридичних тестів у широкому розумінні цього поняття (тексти законів, інших нормативних актів, судових рішень, договорів, рішень різноманітних нормозастосовчих суб'єктів і ін.) є їх доступність та зрозумілість для читача. Така вимога безпосередньо витікає із ст. 57 Конституції України: кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Норми права, які регулюють механізм реалізації прав і обов'язків, мають бути написані простою юридичною мовою. Ці елементи – доступності, ясності, зрозумілості для адресата є важливими складовими принципу правової визначеності як ознаки верховенства права.

Вимога визначеності правових норм – одна з перших і найсуттєвіших вимог, що пред'являються людиною до права. Як відомо, Європейський суд з прав людини розробив певні засадничі положення розуміння принципу правової визначеності: «нечітке формулювання правової норми або вимоги суду допускається лише у виняткових випадках...; ступінь чіткості правової норми залежить від змісту нормативно-правового акта, сфери, на яку поширюється цей нормативно-правовий акт, а також від кількості та статусу тих, кому він адресований; судова практика є засобом, який деталізує формулювання правової норми у конкретних випадках; чіткість правової норми є не тільки гарантією захисту особи від свавільного втручання у приватне життя, а й засобом, що обмежує дискреційні повноваження органів державної влади».³

Як свідчить практика Європейського суду з прав людини, норма права є «передбачуваною» і відповідає принципу юридичної визначеності, якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожній особі – у разі потреби за допомогою відповідної консультації з професійним правником – регулювати свою поведінку. Закон має з достатньою чіткістю визначати межі дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання.

Юридичний текст як один із зовнішніх виразів реального світу, більше, ніж будь-який інший, має бути очним за своїм змістом і зрозумілим як посвяченому, тобто учаснику дискурсивного співтовариства, так і непосвяченому. Неналежна лінгвістична якість юридичних текстів перешкоджає розумінню і без того складних правових ідей, підриває довіру до права в цілому. У той самий час не можна поставити рівень правової культури суспільства в залежність від якості юридичної мови. Остання є

---

³ Матвєєва Ю.І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права. Аврореф.дис.на здобуття ступеню к.ю.н. – К. – 2019. С. 9 – 10. Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec41908b-e20c-4295-9366-fa67f2bd5fad/content>

мінімально необхідною умовою належного правового регулювання, але, безумовно, недостатньою.⁴

«Мова не може сама по собі гарантувати соціальний порядок, вона вимагає наявності доброї волі з боку самих учасників суспільних відносин і їх корегування, у разі потреби, з боку суверена. Відсутність такої доброї волі або соціального контролю робить досконалість юридичної мови марною. Лінгвістична частина соціального договору є продовженням обопільної взаємозалежності між членами громади»⁵.

Отож, важливого значення для людини, розуміння нею своїх прав та подальшого можливого їх захисту набувають мовні аспекти формулювання юридичних текстів. І найважливіша їх вимога – це доступність, простота та зрозумілість для адресата.

Сучасні тенденції необхідності приділяти важливої ваги юридичним текстам проявляються у певних міжнародних рухах за просту юридичну мову – Plain legal language. People have a right to plain language – люди мають право на зрозумілу мову і це право як елемент принципу правової визначеності є важливою складовою верховенства права.

У світі відомі такі міжнародні рухи та організації у цьому напрямку:

– Clarity – створена у 1983 р. у Великобританії – найбільша у світі організація за проголошення простої мови права, представлена у 50 країнах світу⁶

– Center for plain language – прихильники простої мови, що збиралися щомісяця у Вашингтоні, спочатку назвали себе PEN – Мережа простою англійською мовою. У 2000 р. змінили назву на PLAIN – Мережа дій та інформації простою мовою. PLAIN існує й сьогодні.⁷

– Plain Language Association International – міжнародна асоціація прихильників і практиків простої мови в усьому світі, створена у 2008 р. у Канаді⁸

Ці три організації були об'єднані у The International Plain Language Federation.⁹

Таким чином, міжнародна спільнота об'єднана у рух за право звичайних осіб на просту юридичну мову.

Окрім того, варто навести приклади існування у окремих країнах законів про просту юридичну мову. Так, у США у 2010 р. був прийнятий Закон про просте письмо (Plain Writing Act). Повна назва: Закон про покращення доступу громадян до урядової інформації та послуг шляхом встановлення

⁴ Маріанна Любченко. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. – Харків, – 2015. – С. 15.

⁵ Hutton Ch. Language, Meaning and the Law / Christopher Hutton. — EDINBURGH UNIVERSITY PRESS, 2009. — P. 50. Цит. за: Маріанна Любченко. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. – Харків, – 2015. – С. 15.

⁶ <https://www.clarity-international.org/about-clarity/>

⁷ <https://centerforplainlanguage.org/about/history/>

⁸ <https://plainlanguagenetwork.org/plain/who-we-are/>

⁹ <https://www.iplfederation.org/>

того, що державні документи, видані громадськості, мають бути чітко написані.¹⁰ У жовтні 2022 р. у Новій Зеландії був прийнятий закон «Про зрозумілу мову», що покладає на чиновників обов'язок спілкуватися з громадськістю «доступно і без складних фраз». Він сприятиме більш інклюзивній демократії: для людей, які розмовляють англійською як другою мовою, для людей похилого віку, для людей з обмеженими можливостями та тих, хто потребує перекладу документів.¹¹

В Україні можна також відмітити все зростаючий інтерес до проблематики спрощення юридичної мови. Це стосується як юридичних текстів для пересічних громадян, так і тих, які регулюють діяльність суб'єктів владних повноважень. Так, нечітке визначення функцій, прав, обов'язків і відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування визнається відповідно до Методології проведення антикорупційної експертизи НПА корупціогенним фактором.¹²

Таким чином, юридична мова слугує засобом спеціальної, інтелектуально-правової комунікації. Хоча вона і не створена для повсякденного спілкування людей, і її використання відбувається у разі необхідності застосовувати правові засоби для вирішення потреб індивіда, та вона має бути простою та доступною.

---

¹⁰ <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-111publ274/html/PLAW-111publ274.htm>

¹¹ <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/20/new-zealand-passes-plain-language-bill-to-jettison-jargon>

¹² Методологія проведення антикорупційної експертизи. Затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#n8>